

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.132

Бабецька Іванна Ярославівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Університету Короля Данила

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНТЕРЕСУ ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Стаття присвячена визначенню поняття «інтерес», «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес» та з'ясуванню питання про його класифікацію. У статті обґрунтовується теза про роль інтересів у праві, здійснюється класифікація інтересів за різними критеріями. Також дана стаття присвячена з'ясуванню питання про співвідношення таких ключових нормативних категорій як «право (суб'єктивне право)» та «законний інтерес», а також «охоронюваний законом інтерес». Правова категорія «законний інтерес у цивільному праві» визначено як усвідомлене прагнення особи чи кількома особами спільно та (або) державою певних соціальних благ для задоволення потреб, які не заборонені законодавством, які реалізуються у цивільних правовідносинах і підлягають цивільно-правовому захисту.

Ключові слова: інтерес, законний інтерес, охоронюваний законом інтерес, суб'єктивне цивільне право, класифікація інтересів.

Постановка проблеми. Тематика інтересу була, залишається і буде достатньо актуальною в юридичній науці та, зокрема, у сучасній цивілістиці. Адже питання щодо співвідношення захисту прав та інтересів у цивільному праві є достатньо важливим, з огляду неможливості окреслити весь перелік прав, які можуть належати особі. Дана можливість забезпечується категорією інтерес як передумовою виникнення права, рушійною передумовою встановлення, зміни та припинення правовідносин. Реалізація охоронюваного законом інтересу передбачає вчинення дій у правовому полі – це умова поширення законного захисту та можливість звернутися до компетентних органів у разі, якщо з боку будь-кого виникнуть незаконні перешкоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий вклад у розробку проблеми інтересу в цивільному праві внесли: С. Алексєєв, С. Братусь, А. Венедиктова, О. Вінник, В. Грибанов, Р. Гукасян, О. Йоффе, Д. Керімов, М. Коркунов, М. Матузов, С. Муромцев, Л. Петражицький, С.Сабікенов, В. Степанян та ін. Разом із тим, більшість науковців з досліджуваної проблематики належать до російської школи права. На сьогоднішній день в Україні категорію інтересу досліджували переважно в господарських, адміністративних та кримінальних правовідносинах. Питання класифікації інтересів у цивільному праві України займалися у дисертаційних дослідженнях Венедиктова І. В. «Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві» та Самбор М. А. «Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації».

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є дослідження та аналіз категорій «інтерес», співвідношення та окреслення ознак та на цій підставі здійснити класифікацію інтересів у цивільному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходячи до питання класифікації інтересів у цивільних правовідносинах, першочергово необхідно вказати, що в наукових джерелах така класифікація не достатньо охарактеризована. Виходячи з цього, існує необхідність у виокремленні окремої групи – інтереси у цивільних правовідносинах, здійснити їх класифікацію для визначення як загальних рис, так і індивідуальних властивостей.

Так, наведена класифікація правових норм може мати не лише теоретичне, а й практичне значення у законотворчій діяльності, незважаючи на наявність можливостей її подальшого вдосконалення. Однак це лише свідчить про необхідність подальшого наукового аналізу даної проблеми.

На думку І. В. Венедиктової, правові інтереси – це інтереси, які перебувають у правовій площині, не суперечать закону, але є ширшими в розумінні настільки, наскільки поняття «право» ширше від поняття «закон» з урахуванням критеріїв справедливості, доречності, свободи вибору поведінки тощо. Якщо право – це система відповідних суспільних відносин і правил поведінки, реалізація яких охороняється державою, то законодавство, будучи джерелом права, є своєрідною «можливістю» для існування і зовнішнього вираження цих правил поведінки і суспільних відносин. При цьому існування закону ще не свідчить про існування самого права.... Таким чином, не всі правові інтереси закріплені в нормах законодавства та охороняються законом. Законний інтерес, насамперед, спонукає суб'єктів правовідносин формувати свої правові зв'язки лише в межах чинного законодавства [1, с. 151].

Відповідно до загальної Вільної енциклопедії «Вікіпедії» інтерес (у праві) – прагнення особи повніше задовольняти свої потреби і бажання, що прямо не формалізовано в конкретному суб'єктивному праві, проте не суперечить праву як такому [3].

Конституційний Суд України дав визначення поняттю «охоронюваний законом інтерес»: це – прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного права і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [2].

У структурі законного інтересу виділяють два елемента:

1. прагнення суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом;
2. звернення в деяких випадках за захистом до компетентних органів [7].

Юридичні інтереси, відповідно, – це інтереси суб'єктів у вузькій процесуальній площині, обмежені сферою реалізації правових норм (наприклад, укласти заповіт, вчинити правочин, виграти справу в суді тощо). Терміни «законний інтерес» та «охоронюваний законом інтерес» за своїм смисловим навантаженням є тотожними, оскільки саме законність обумовлює існування зазначеної категорії інтересу і надання інтересу законної (легітимної) охорони.

Концепція співвідношення понять «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «правовий інтерес» та «юридичний інтерес» має бути викладена у такій послідовності: «законний інтерес (охоронюваний законом) – правовий інтерес – юридичний інтерес». Охоронюваний законом інтерес є набагато ширшим за правовий та юридичний інтереси, охоплює їх як складові і є відповідною «площиною» для існування зазначених двох категорій інтересів. При цьому правовий інтерес – це інтерес у сфері «спрацювання» юридичних норм, а юридичний інтерес – інтерес у процедурній реалізації процесуальних норм [1, с. 152].

Інтерес в праві – це спрямованість суб'єкта, обумовлена його внутрішнім переконанням в оволодінні певним благом матеріального чи нематеріального характеру, що являє задоволення потреби, здійснення та реалізація якого відбувається в межах загальноприйнятих правил поведінки, визначених у нормах права, що відповідає відсутності прямої заборони у досягненні такого блага, так і бажаним для нього способом, а також спирається на забезпечення компетентними органами у разі наявності перешкоди на шляху можливості його задоволення [6, с. 12].

Юридичний інтерес – це соціальний інтерес, який виражений в праві. Цивільний інтерес – це об'єкти цивільних прав, блага, прагнення особи. Нормативне закріплення цивільного інтересу визначено у ч. 2 ст. 15 ЦК, за якою кожна особа має право на захист власного інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Рішення Конституційного Суду від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 справі № 1-10/2004 визначає офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 4 ЦПК України про охоронюваний законом інтерес [5].

Так, поняття «охоронюваний законом інтерес» розуміється як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо неопосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення

індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим засадам права.

Подібне розмаїття визначень поняття інтересу зумовлено тією обставиною, що вони належать представникам різних суспільних наук та/або наукових напрямів, які досліджували складну категорію інтересу з різних точок зору і з різною метою. Відтак в кожному з визначень, отриманих різними дослідниками, є (як слушно зауважує І. О. Дзера, аналізуючи позиції численних науковців щодо поняття цивільно-правового захисту права власності) раціональне зерно. Рівночасно жодне з наведених вище визначень поняття інтересу (через зазначені обставини та у зв'язку з їх лаконізмом) не дають комплексного (а, отже, більш повного) уявлення про природу та роль цієї категорії в суспільному житті, включаючи і його правовий аспект [4].

Виходячи з положень Конституції України та інших нормативно-правових актів, правоохоронювані інтереси – це усвідомлення особою певної потреби в набутті соціальних благ, встановлення та користування якими не заборонено законом та є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони, визначених вже як право суб'єкта. Таким чином, за допомогою інтересу виникає усвідомлення потреб та необхідність їх задоволення. Законний інтерес – це те, на основі чого виникає дія чи бездіяльність, що здійснюється для досягнення будь-якого блага та спрямоване для задоволення потреб людини. Можливість діяти будь-яким чином – це право людини, а тому законний інтерес полягає у заінтересованості такими чи набутті певних соціальних благ, які не заборонені законом. Під поняттям соціальних благ як об'єкта інтересу розуміють ті важливі цінності (інтелектуальні, творчі, нематеріальні, матеріальні), які є визначальними потребами людини, суспільства та держави.

Законні інтереси – це не опосередковані правовими нормами та які не суперечать загальним засадам цивільного законодавства, прагнення суб'єкта задовольнити соціально-економічні потреби, які реалізуються у цивільних правовідносинах і підлягають цивільно-правовому захисту.

Таким чином, можна визначити законний інтерес як правову категорію як усвідомлене прагнення особи чи кількома особами спільно та (або) державою певних соціальних благ для задоволення потреб, які не заборонені законодавством, задоволення яких безпосередньо впливає з положень закону.

Для більш ґрунтовного аналізу поняття інтересу спробуємо здійснити спеціальну класифікацію. Залежно від того, з якою метою потрібно виконати класифікацію, обирають ту чи іншу класифікаційну ознаку.

Класифікація інтересів у цивільному праві покликана поєднати різноманітні та суперечливі прояви досліджуваних інтересів, пов'язати їх у єдину, цілісну систему.

Зокрема, науковці вбачають класифікувати інтереси за різними критеріями: 1) за сферою вияву – на трудові, виробничі, професійні, споживацькі тощо; 2) за носієм – індивідуальні, групові, класові, національні, державні і т. ін.; 3) за об'єктом (умовою, засобом) реалізації, задоволення – матеріальні, духовні, політичні; 4) за значущістю – корінні (базові) й некорінні, основні й неосновні (другорядні); 5) за часовою ознакою – довготривалі і короткотривалі; 6) за сферою охоплення інтересом – всезагальні, загальні, часткові; за характером потреб – політичні, економічні, юридичні, культурні; 7) за актуальністю – поточні і перспективні. Розрізняють також безпосередній інтерес, що викликається привабливістю об'єкта, та опосередкований інтерес до об'єкта як засобу досягнення цілей діяльності. Р. А. Майданик розрізняє ще один різновид інтересу – залежний інтерес, яким керується наділений правом власності фідуціарій, визначаючи його (цей інтерес) як «передумову або основу суб'єктивного права та можливість задоволення за його допомогою вимог, що ґрунтуються на зобов'язаннях доброї совісті, переважно або виключно у чужому інтересі (фідуціанта та вигодонабувача)» [4].

На думку, Венедиктової І. В. варто взяти до уваги, що охоронювані законом інтереси в цивільному праві можна класифікувати за загальними соціогуманітарними критеріями, які також будуть мати велике значення для класифікації охоронюваних законом інтересів. По-друге, основну увагу при класифікації охоронюваних законом інтересів у цивільному праві доречно приділити класифікації, побудованій на системі цивільного права, оскільки вона найбільш повно охоплює можливості сфери прояву охоронюваних законом цивільних інтересів. По-третє, варто зробити

акцент на тому, що охоронювані законом інтереси і суб'єктивні права є дуже близькими спорідненими поняттями, а тому можна проводити певні аналогії. Однак треба враховувати, що суб'єктивні права поділяються на загальні – універсальні, які належать усім без винятку особам, та спеціальні, які наділені лише окремим особам внаслідок або виконання ними певних дій, або спеціального статусу, або за інших підстав, передбачених законом. Проте на охоронювані законом інтереси таке положення навряд чи поширюється. Інтерес є завжди індивідуальним, спеціальним. І навіть якщо він певним чином зачіпає інші інтереси, співпадає з ними, вони не ототожнюються між собою, оскільки завжди окреслюється суб'єктивним станом окремої особи і йде далі від схожого інтересу іншої особи [1, с. 156].

На основі вказаного пропонуємо власну класифікацію інтересів у цивільному праві України:

1) залежно від учасників цивільних правовідносин: приватні інтереси фізичної особи, приватні інтереси юридичної особи, приватні інтереси держави Україна, приватні інтереси Автономної Республіки Крим, приватні інтереси територіальної громади, приватні інтереси іноземної держави, приватні інтереси інших суб'єктів публічного права;

2) залежно від суб'єктів права: приватні інтереси суб'єктів публічного права та приватні інтереси суб'єктів приватного права;

3) за формою закріплення інтересу в нормах права: – інтереси, які опосередковуються суб'єктивними правами інтереси; – інтереси, які прямо закріплені в нормах цивільного права; – інтереси, які містяться в загальних засадах законодавства; – інтереси, які містяться в принципах права.

4) за відображенням в нормах цивільного права: – інтереси, опосередковані суб'єктивними правами; – інтереси, неопосередковані суб'єктивними правами;

5) залежно від відповідності вимогам норм права: правомірні та неправомірні інтереси;

6) за підгалузями цивільного права: інтереси в договірному праві, речовому праві (стосовно права власності та обмежених речових прав), зобов'язальному праві, сімейному праві, спадковому праві, інтереси у сфері інтелектуальної власності, у корпоративному праві тощо.

7) залежно від присутності інтересу в засобах досягнення правових цілей: інтерес у цивільному матеріальному праві та інтерес у цивільно-процесуальному праві;

8) залежно від форми законодавства: закріплені в Конституції, в законах, в підзаконних нормативно-правових актах, в міжнародних нормативно-правових документах, які опосередковують цивільно-правові відносини;

9) за територіальним поділом: загальнодержавні інтереси, місцеві (інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст тощо);

10) залежно від характеру блага та його змісту, на задоволення якого спрямований інтерес: майновий інтерес (у сфері договірному, зобов'язального права, деліктзобов'язаннях, корпоративних правовідносинах, речових правовідносинах, виникають із майнових прав інтелектуальної власності тощо) та немайновий інтерес (забезпечення особистих немайнових прав, у сфері інтелектуальної, творчої діяльності, сімейних правовідносинах);

11) залежно від мети: первинний та вторинний (похідний);

12) залежно від присутності суб'єктивного права у процесах реалізації та захисту: цивільно-правові інтереси, законні інтереси, охоронювані законом інтереси;

13) за часом дії: короткострокові інтереси (за своєю суттю виникають на незначний проміжок часу), довгострокові інтереси (виникають на неосяжний проміжок часу і за своєю суттю можуть існувати довго), постійно існуючі інтереси (які не зникають упродовж усього життя), поточні інтереси (відображають реальність), перспективні інтереси (відображають майбутнє);

14) за об'єктом: речові інтереси (об'єктом є певна річ), зобов'язальні інтереси (об'єктом є певні дії), немайнові (немайнове право), майнові (майно, майнове право);

Така класифікація інтересу в цивільному праві здійснена на підставі вимог системного підходу, який забезпечує вивчення всієї сукупності існуючих інтересів та зв'язків між ними.

Висновки. Висвітлення низки важливих проблем, пов'язаних із забезпеченням та реалізацією інтересів у приватному праві є одним із важливих питань цивілістики. Поняття інтересу, змісту, ознак (включаючи й ті з них, що породжують конфлікт інтересів), механізм реалізації та їх

класифікація як окремо визначених груп інтересів, має важливе значення для захисту учасників цивільних правовідносин. Забезпечення за допомогою правових засобів збалансованого врахування визначених інтересів у цивільному законодавстві дозволить вдосконалити правовий механізм охорони та захисту прав, попередити значну частину конфліктів, а також ефективно та справедливо вирішити спори між учасниками цивільних відносин.

Список використаних джерел

1. Венедіктова І. В. Категорія охоронюваного законом інтересу в цивільному праві України / І.В.Венедіктова // Приватне право. – №1. – 2013. – С. 146-156.
2. Малєин Н. С. Охраняемый законом интерес // Советское государство и право. – 1980. – № 1.
3. Поняття інтересу. Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтерес_\(право\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтерес_(право)).
4. Поняття та роль публічних і приватних інтересів у сфері господарювання [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://studopedia.su/15_125693_ponyattya-ta-vidi-interesiv.html.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) № 18-рп/2004 від 01.12.2004 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.
6. Самбор М. А. Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації: автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Микола Анатолійович Самбор. – Київ., 2010. – 20 с.
7. Экимов А. И. Интересы и право в социалистическом обществе. – Л., 1984. – 134 с.

Бабецкая И. Я. Классификация интереса как гражданско-правовой категории

Статья посвящена определению понятия «охраняемый законом интерес» и выяснению вопроса о его классификации. В статье обосновывается тезис о ключевой роли интересов в праве, осуществлена классификация интересов в праве по различным критериям. Уточняется их соотношение. Данная статья посвящена выяснению вопроса о соотношении таких ключевых нормативных категорий как «право (субъективное право)» и «законный интерес», а также «охраняемый законом интерес». Правовая категория «законный интерес в гражданском праве» определено как осознанное стремление человека или несколькими лицами совместно и (или) государством определенных социальных благ для удовлетворения потребностей, которые не запрещены законодательством, которые реализуются в гражданских правоотношениях и подлежат гражданско-правовой защите.

Ключевые слова: *интерес, законный интерес, охраняемый законом интерес, субъективное гражданское право, классификация интересов.*

Babetska I. Y. Classification of interest as a civil law category

This paper focuses on the definition of «legally protected interest» and clarifying questions about its structure. In this article substantiate the idea about the main role of interests in law, realize the classification by different criterion. This article is devoted finding out of question about correlation of such key normative categories as «right (equitable right)» but «legal interest», and also by a «legitimate interest». The legal category of «legitimate interest in civil law» is defined as a conscious desire of the person or several persons jointly and (or) the state of certain social benefits to meet the needs that are not prohibited by law, implemented in civil matters and subject to civil law protection.

Key words: *interest, legal interest, legitimate interest, subjective civil law, classification of interest.*

Надійшла до редакції 23 травня 2018 р.

